

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK

A BERCSÉNYI CSALÁD LEGUTOLSÓ TAGJA GRÓF BERCSÉNYI LÁSZLÓ HUSZÁRALEZREDES.

1781—1835.

Markó Árpád, a történettudományok kandidátusa.

I.

Az utolsó Bercsényiek

A kuruc szabadságharc két vezérférfiának — II. Rákóczi Ferencnek és Bercsényi Miklósnak — leszármazói csak néhány évtizeden keresztül vitték tovább családjaik életét. Mint tudjuk, Rákóczi unokája mint a párizsi Vizitációs Növérék apácarendjének tagja halt el 1780-ban. Vele Rákóczi családja végleg kihalt.¹

Bercsényi Miklós családja pár évtizeddel tovább élt. Neki Homonnai Drugeth Krisztinával kötött házasságából két gyermeke származott: Zsuzsanna — később gróf Zichy Péter neje — és László. A család László révén fiágon még három nemzedéken élt tovább, s annak legutolsó tagja volt az a, szintén László nevet viselő magyar huszáralezredes, aki 1799-től kezdve végig harcolta a napóleoni háborúkat, s mint nyugállományban, aggregényi sorban élő ember, 1835-ben halt el Kassán. Vele fiágon kihalt a székesi Bercsényi család. Thaly Kálmán a Bercsényi családról írt munkájának bevezetésében igen jól jellemzi őt, amikor azt állapítja meg, hogy „...a nagy zajjal és vakító fényvel fölemelkedett történelmi név csöndes magányban, csak kevesektől tudva enyészett el, hamvadt ki véle...”²

Miklósnak, a kuruc főgenerális fiának, Lászlónak életét jól ismerjük. Mint fiatal tiszt, Rákóczi nemesi testőrszázadában harcolta végig a fejedelem közvetlen környezetében Rákóczi szabadságharcát, azután vele együtt Franciaországba emigrált. Ott a francia hadseregben folytatta pályáját, mint kitűnő lovastiszt, a francia huszárság megszervezője, a tőle toborzott Bercsényi (franciásan Bercheny) huszárezred parancsnoka, ké-

¹ Markó Árpád: A Rákóczi család legutolsó tagjai. Turul folyóirat 1940. évf. 3—4. szám.

² Thaly Kálmán: A Székesi Gróf Bercsényi család. Bp. 1885. I. köt. Bevezetés.

sőbb ezredtulajdonosa, azután pedig mint tábornok kitüntette magát az osztrák örökösödési háború különböző harcterein, s katonai pályafutását mint Franciaország marsallja fejezte be.³

Bercsényi marsallnak Girard Katalinnal kötött házasságából 12 gyermek született, 5 fiú és 7 leány. A fiúk közül 3 csecsemő-, illetve gyermekkorában meghalt. A család tehát csak két fiúban folytatódott fiágon, mégpedig az 1736-ban született Miklós Ferencben és az 1744-ben született Ferenc Antalban. Edesatyjuk mind a két fiút katonai szolgálatra nevelte, s mind a ketten az ő huszárezredében szolgáltak és lettek annak az ezrednek a parancsnokai. De Miklós Antal már 1761-ben Mühlhausenben himlőben meghalt, utána öccse, Ferenc Antal vette át a Bercheny ezred vezetését.⁴

Bercsényi Ferenc szintén kiváló huszárvezető volt. A francia nagy forradalom kitörése idejében írt egy értékes lovassági szervezési szabályzatot, amely az említett Choppin könyv szerint kimagasló helyet foglal el a francia lovasság történetének lapjain.

A forradalom természetesen nem viharzott el nyomtalanul a francia hadsereg felett. Az ezredék túlnyomó része csatlakozott ahhoz, másik része — továbbra is meg akarván tartani a királynak tett esküjét — csatlakozott a forradalom ellen hadbaszálló európai haderőkhöz. Bercsényi Ferenc szívében is lelki válságot okozhatott ez, a francia nemzet életében sorsdöntő fordulat. Nem csatlakozott a forradalmi csapatokhoz, de nem is akart régi bajtársai ellen harcolni, tehát 1791 novemberében lemondott ezredparancsnoki méltóságáról és kiskorú, 1781-ben született László fiával elhagyta Franciaországot. Felesége, özvegy Santo Domingo grófnő, született Merger Magdolna azonban leányával Franciaországban maradt. Hogy Ferenc kisiával az 1791 és 1797 közötti években hol tartózkodott, arról megbízható adataink nincsenek. Csupán az biztos, hogy 1797-ben már Bécsben, vagy Magyarországon élt, mert ebben az évben adta be László fiát a Mária Terézia királynőtől alapított és a magyar főnemesi és nemesi ifjak nevelésére hivatott Theresianum intézetbe.⁵

³ Bercsényi László életrajzát megírta báró Forster Gyula két könyvében: I. Gróf Bercsényi László, Franciaország Marsallja. Bpest 1925. és II. Utóhang gróf Bercsényi László, Franciaország marsallja történetéhez, Bpest, 1929.

⁴ A francia Bercsényiek életének idevonatkozó adatait, egyúttal a francia-magyar huszárok történetének adatait két kitűnő francia munka ismerteti. Az egyik H. Choppin: Les Hussards, Les vieux Régiments, 1692—1792. Megjelent Nancyban 1898-ban. A másik Reinach-Fousse-magne grófnő könyve. Les Hussards hongrois sous l'ancienne regime. Revue de Hongrie folyóirat 1910. évf.

Itt kell megállapítanom Thaly Kálmán tévedését, aki a Bercsényi családról írt munkájának I. kötetéhez csatolt nemzedékrendi táblázatában azt írja, hogy Miklós Hannoverben hősi halált halt. Ismerjük Bercsényi Miklós apjának, László marsallnak egy levelét, amelyben 1762. február 13-án jelenti a francia hadügy-miniszternek: „... J'ai perdu mon fils aîné, il est mort de la petite vérole.” Azaz elvesztettem idősebb fiamat, aki bárányhimlőben halt meg. (Forster id. I. könyvének 105. ol)

⁵ Album der k. k. Theresianischen Akademie. Wien.

Ennek az intézetnek évkönyvében olvashatjuk a következő bejegyzést. A növendékek névsorában szerepel: „...„Berchenyi Ladislaus Graf 1797—1799...””

Bercsényi Ferenc 1809 és 1811 közt halt meg, állítólag Vedródön, Pozsony megyében, de ott Forster elhalálkozásának adatait nem találta. Más hírek szerint Angliában halt meg.⁶

II.

Bercsényi László hadiszolgálata

Bercsényi László, a székesi gróf Bercsényi család legutolsó tagja, a Theresianum elvégzése után 1799-ben belépett az Erdődy János gróf lovassági tábornok nevét viselő 9. huszárezredbe. A tisztikar névsorában 1799-ben már mint Unterleutnant, azaz alhadnagy van feltüntetve, ami akkor a hadnagyi rendfokozatnak felelt meg.⁷

Az említett tiszti névjegyzékek szerint 2 év múlva, 1801-ben már Oberleutnant, azaz főhadnagy, 1805-ben pedig Second-Rittmeister, azaz másodosztályú lovasszázados lett.

Az ezredbe való belépése idején 1799-ben kezdődött a Napóleon ellen megindított ún. második koalíciós háború. A német államok, Ausztria-Magyarország és Oroszország elindították hadseregeiket a rajnavidéki és olaszországi hadszínterekre. A 9-es huszárok Tirolban, Bellegarde tábornok hadtesténél voltak beosztva.⁸

Előzöleg Pettau és Eszék körül állomásoztak és onnan indultak el a tirolai harctérre.

Bercsényi László hadnagya egyéni haditetteiről, vitézi vállalkozásairól az ezredtörténetben nem találunk adatokat. Mint fiatal alantás tisztnek nem is igen lehetett alkalma nagyobb jelentőségű haditetteket végrehajtani. De részt vett ezredének igen heves küzdelmeiben Taufers mellett április 4-én. Azután Süs és Schuls mellett vertek szét az Erdődy huszárok erős ellenséges csapatokat. Előbbi helyen foglyul is ejtettek egy francia tábornokot. A franciákat sikerült Tirolból kiszorítani, s az ezred azok között a csapatok között volt, amelyek a hátráló ellenséget Svájcban át

⁶ Forster I. könyve 212. o. és Reinach F. könyve 40. o.

⁷ Geschichte des K. u. K. Husarenregimentes No 9. Sopron, 1903. Az ezredtörténet végén külön függelékben —Anhang — közli évről évre a tisztikar névsorát (Rangliste). Ezekben a jegyzékekben az Anhang 38—44. lapjain találkozunk az 1808. évig bezárólag Bercsényi nevével.

⁸ A hadjáratokra és Bercsényi ezredeire vonatkozóan felhasználtam a következő forrásmunkák adatait: A 7., 9. és 10. huszárezredek ezredtörténeteit. Alfons Wrede: Geschichte der K. u. K. Wehrmacht. Wien, 1896. III. köt. Horsetzky Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge in Europa seit 1792. Rónai Horváth Jenő: Magyar Hadikronika. Bpest. 1895. Woinovich—Veltzé: Österreich in den Befreiungskriegen. Wien 1911.

Franciaországba üldöztek. Heves harcok dúltak az alpesi hágókban. Az ezred egyik része olasz földön maradvá, csatlakozott gróf Suworow orosz tábornagy Lombardiába benyomuló seregéhez, pár hónap múlva a Franciaország felé haladó ezredrészt is visszarendelték oda. Május 25-én Bellegarde tábornok hadteste, benne a 9. huszárezred, már Turinban táborozott és onnan Genova felé tört előre, hogy az Alessandria felé előnyomuló Suworow hadsereg felvonulását biztosítsa. Később erős járőr- és portyázó-harcok után ismét Turin vidékére kerültek és az ősz beálltával az ezred egyik része Kray tábornagy hadseregében harcolt Novi mellett.

A harcok az 1800-ik évben tovább folytak. Az Erdődy huszárok a Marengo melletti nagy csatában július 14-én kitüntették magukat. Hat századuk heves támadással feltartóztatott egy, a csatatérre siető francia hadosztályt és ezt megállította. Az év vége felé a Mincio folyónál állt és harcolt az Erdődy huszárezred és 1801-ben mint utóvéd fedezte az osztrák hadsereg visszavonulását a Piave felé. Következett három békés év 1801-től 1804-ig, ezek alatt az ezred Horvátországban állomásozott és pihent.

Amikor a most már császárrá koronázott Napóleon uralmát egész Európára ki akarta terjeszteni — megkezdődött a harmadik koalíciós háború. Az Erdődy huszárokat ismét az olasz hadszíntérre küldték. 1805 első felében nem volt nagyobb haditevékenység, de annál hevesebben fellángolt a harc minden hadszíntéren október havában. Olasz földön a szövetségesek október 30-án vívták legnagyobb csatájukat az Adige folyó északi partján fekvő Caldiero község közelében, ahol az Erdődy huszárok nagy lendülettel, szívósan és hevesen támadták Massena francia marsall csapatait. Több helyen betörték az ellenség állásába, s onnan kiűzve azt üldözni kezdték. Egy ilyen heves harc közben kerülhetett Bercsényi László a franciák fogságába. A körülötte lezajlott közelharc részleteit nem ismerjük. De hogy Bercsényi László valóban foglyul esett, arról a következő adatok beszélnek. Az ezredtörténet már említett táblázataiban a következő, 1806. évben szerkesztett névjegyzékben Bercsényi neve nem szerepel, vagyis akkor ő nem volt az ezred kötelékében. Egy francia forrásmunka⁹ röviden megemlíti Bercsényi fogságba jutását, hozzáfűzi: „...Napoleon lui offrit de la réintégré dans son grade. Il repoussa cette proposition, et retourna en Hongrie.” (Napóleon felajánlotta, hogy visszaveszi és meghagyja rangját. Ő ezt az ajánlatot visszautasította és Magyarországra visszatért.)

Ebből azt láthatjuk, hogy a Bercsényi névnek még akkor is olyan jó hangzása volt a francia seregben, hogy ennek a Bercsényi nevet viselő fiatal magyar tisztnek fogságba jutásáról még Napóleonnak is jelentést tettek. Érthető, hogy Napóleon szívesen látta volna a nagyhírű

⁹ Reinach. F. 240. o.

Bercheny marsall unokáját ismét hadserege kötelékében. De talán tetstett neki a magyar huszártiszt bátor kijelentése és nem gördített akadályt hazatérése elé, mert az Erdődy huszárok tisztikarának névjegyzékében az 1807-ik évben már ismét találkozunk nevével a rangsorban a századosok között. Tehát mindössze egy, vagy másfél évig volt hadifogságban.

E hadjárat után az ezred Horvátországba, majd 1808-ban Steiermarkba került. 1809-ben Bercsényit Premier-Rittmeisteri, azaz elsőosztályos századosi ranggal áthelyezték a báró Stipsitz lovassági tábornok nevét viselő 10. huszárezredbe.¹⁰

A béke Európában nem sokáig tartott. Amikor Napóleon elrendelte a szárazföldi zárlatot, ami azt jelentette, hogy Anglia elől elzárta az európai kikötőket, ez az intézkedése nagy elkeseredést szült. Ez a rendszer ugyanis nem csupán Angliát, hanem a többi európai állam gazdasági életét is érzékenyen sujtotta. Megindult ismét a háború több hadszíntéren. Németországban a Duna vonalában, Olasz- és Lengyelországban. Mivel a döntő ütközetek előreláthatólag a Duna völgyében fognak lezajlani, Napóleon főserégével oda vonult, s megkezdte a regensburgi hadjárat néven ismert hadműveletet. Károly főherceg generalissimus parancsára a hadsereg 1809 elején elfoglalta készütségi állásait. A 10. huszárezred báró Stutterheim tábornok lovasdandárjában a csehországi Pisekből március 25-én Budweisen, Linzen és Schärdingbe vonult, azután Bajorország határán foglalta el a kijelölt kordonvonalat.¹¹

Később az Iser folyó vonalát szállotta meg Dingelfing mellett. A huszárok heves harcokat vívtak Pfarrkirchen és Landshut vidékén. Aderklaa-nál visszavertek egy túlnyomó erőben lévő ellenséges harccsoportot. Dinzingnél az ezred szétvert egy egész francia lovasdandárt, három százada pedig egy lovasezredet. A nagy mérkőzésben Napóleon maradt felül, visszaszorította Károly főherceg haderejét kelet felé. A 10. huszárezred nehéz utóvédharcokat vívott Efferding és Linz—Ebelsberg mellett. Ezután bekövetkezett a napóleoni háborúk egyik legnevezetesebb eseménye. Bécs közelében Aspern község határában Károly főherceg győzelmet aratott Napóleon csapatai fölött. Ez volt az első eset, hogy ebben a nagy háborúban Napóleon nyílt csatában legyőzték. A május 21—22-én lezajlott nagy küzdelemben Bercsényi százados huszársjaival Esslingen—Grossenzersdorf mellett harcolt vitézül.

A bécsi Duna medencében egy újabb nagy csatára került sor Wagram mellett, ahol ismét Napóleon győzött. Ebben a harcban a Stipsitz huszárezred Enzersdorf és Ober-Siebenbrunn mellett intézett lendületes lovasrohamokat a franciák ellen. A hadjárat végén Pozsony

¹⁰ Amon von Treuenfels: Geschichte des K. u. K. Husarenregiments no 10. Wien, Anhang X.

¹¹ Id. ezredtörténet, 239—244. o.

előtt egy előrs-vonalban tartóztatta fel a franciák továbbjutását Magyarország felé. A novemberben megkötött béke után az ezredet a Bácskába küldték, Újpest—Versec vidékére. Ott volt 1812-ig. Akkor áthelyezték Veszprém—Tata—Csákvár—Bicske körzetébe, s innen indult a napóleoni háborúk utolsó felvonásának hadműveleteibe, az ún. felszabadító háborúk harcaiba.

A győzhetetlennek hitt Napóleont 1812-iki Oroszország ellen intézett hadjáratával oly végzetes csapás érte, hogy az európai hatalmak elérkezettnek látták az időt vele véglegesen leszámolni. Nem volt könnyű feladat, mert Napoleon az orosz hadszíntéren teljesen elpusztult hadserege pótlására francia földön rövid idő alatt újból tudott egy elég erős sereget talpra állítani. Még két évig tartott a küzdelem, amíg a szövetségeseknek sikerült őt végleg legyőzni és 1815-ben Szent Ilona szigetére száműzni.

Az ezredhez 1813 közepén érkezett mozgósítási parancs szerint a huszárezrednek Hiller tábornok hadtestében Steiermarkon keresztül kellett az olasz hadszíntérre menetelni. Bercsényi László százados ezredének kötelékében Észak-Olaszországban a Livenza folyó partján harcolt. 1814 február elején megkezdődött a Mincio vonalán folyó azon harcok sorozata, amelyek közben Bercsényi hősie magatartásáért nagy kitüntetésben részesült.¹²

Ezt a harcjelenetet az ezredtörténet így írja le: Péchy alezredes Bercsényi osztályparancsnok huszárszázadait a Mincio partján Cavalcaselle község körül helyezte el előrs állásban.¹³

Február 8-án váratlanul erős ellenséges csapatok közeledtek feléje. Péchy alezredes parancsára Bercsényi egy fél századdal eléjük vágatott. Az egyik szakaszt ő maga vezette. Arcban támadta meg a franciákat, a másik szakasz Hertelendy főhadnaggyal oldaltámadást intézett ellenük. Péchy alezredes jelentése szerint: „... Graf Bercheny stürzte sich mit so heldenhafter Bravour in den Feind, dass dieser, trotz seiner bedeutenden Überzahl in Verwirrung geriet und mit grossen Verlusten in seine Schantzen flüchten musste.” Ezért a vakmerő lovasrohamáért Bercsényi László századost február 21-én a harctéren soron kívül őrnaggyá léptették elő.

E küzdelmek után az ezred 1814 áprilisában Piemontba került. Bercsényi osztálya Mortara, Seresane és Vercelli községekben táborozott. Tevékenysége ezzel a 10. huszárezredben egyelőre végetért (pár év múlva ismét visszakerült ide), mert 1815-ben áthelyezték mint egy „Veliten-division” parancsnokát a 7. számú huszárezredbe.¹⁴

¹² Id. ezredtörténet 281. o. Keresztnevét itt tévesen Lajosnak írják.

¹³ Bercsényinek később részletesen ismertetendő egyik minősítvényi táblázatában ez a helység Cavalcepollo néven szerepel.

¹⁴ Geschichte des K. u. K. Husarenregimentes no 7. Wien, 1914.

A Velitendivision alakulatok — magyarul röviden velitáknak nevezték — mint önkéntesen toborzott könnyű lovasság szerepeltek a huszár-ezredek kötelékeiben.¹⁵

A 7. huszárezred, amelynek 2. velitadivízióját most Bercsényi őrnagy vezette, Neiperg gróf altábornagy hadosztályában vett részt a nápolyi hadjáratban. Ezrede Mantuából 1815 április 1-én indult a Po vidékére. Kezdetben a megáradt Ronco folyónál verekedett vitézül, majd két százada Pesaro városát foglalta el huszáros megrohanással. Azután három osztálya a Nápolyt megszálló csapatokhoz került, egyik osztálya pedig résztvett Ancona ostromában.

Bercsényi őrnagy a Nápoly felé vonuló hadtestben volt. Május 20-án bevonultak Capuába, két nap múlva pedig Nápolyba. Az ezredet onnan Rómába vezényelték, hogy részt vegyen július 28-án az olasz fővárosban rendezett ünnepélyes bevonuláson. A díszes katonai parádén az összes Róma közelében tartózkodó szövetséges csapatok részt vettek. A 7. huszárezred tisztikarát ezután VII. Pius pápa külön kihallgatáson fogadta és elbúcsúztatta őket, mert az ezred pár nap múlva már továbbvonult Siena—Firenzén át Modenába, s onnan július második felében tovább, a francia határ felé. Augusztus 4-én Nizzában voltak. Szeptember 9-én elérték Lyon városát. Bercsényi velita osztálya azonban, amikor az ezred Franciaország felé elvonult, egyelőre még Milanóban, majd Paviában maradt. Később azonban ő is parancsot kapott ezredéhez való bevonulásra, s Genfen át lovagolva érkezett Lyonba. A tél beálltával a 7. huszárezredet hazaindították a monarchiába. December 10-én értek Felső-Ausztriába, Lambach városába, s ott töltötték a telet.

1816-ban az ezred békeállomására, Horvátországba, Eszék környékére került, 1817-ben Zimonyban állomásozott. Itt alkalma volt Bercsényi őrnagynak egy ünnepélyes felvonulásban részt venni. Ferenc császár és felesége délmagyarországi utazásuk közben Zimonyban felkeresték ezt a híres vitéz ezredet. A Száva partján Bercsényi őrnagy fogadta őket, az ezred egy osztályával. Az ezt követő ünnepélyes bevonulásnál ő lovagolt a menet élén. A felvonulásban a magyar huszárokon kívül az Ausztriával akkor szövetségi viszonyban lévő török haderő egy csapata egy pasa vezetésével, díszes festői ruhába öltözve vett részt. A huszárok táborába való bevonulása után az ezred előkelő vendégeit lovasjátékokkal és bravuros lovasmutatványokkal szórakoztatta.¹⁶

¹⁵ A „velita” huszárosztályok nálunk 1813-ban alakultak és 1815-ig állottak fent. Ezt az elnevezést már Napoleon is alkalmazta az 1805-ben felállított különleges könnyű lovasszázadok megnevezésére. A név a régi rómaiak „Velites”-eknek nevezett könnyű lovasságára emlékeztetett. Nálunk az 1809-iki győri veszített csatában kudarcot vallott, s utána végleg feloszlott nemesi insurrectio posthumus maradványaképpen alakult meg, gazdag főuraktól saját költségükre toborzott önkéntes felkelőkből. Minden huszárezredhez beosztottak két velita osztályt, azonfelül volt még néhány ezrednél egy-egy tartalék század. Lásd: Wrede: id. m. III. kötet 65. o. és az id. ezredtörténetben 197. oldalon.

¹⁶ Id. ezredtörténet 190. o.

A következő évek 1817 és 1823 között nem hoztak semmi nevezetesebb eseményt az ezred és Bercsényi őrnagy életébe. A szokott békekiképzés folyt. 1820-ban az ezred részt vett a Pest mellett, Rákoson rendezett nagy csapatösszevonáson, táborozáson, ami a későbbi őszi hadgyakorlatok elődje volt.

Bercsényi Lászlót 1823-ban alezredessé történt kinevezésével együtt áthelyezték ismét a 10. huszárezredbe, amelynek soraiban már 1810-től 1815-ig szolgált.¹⁷

III.

Bercsényi László utolsó évei, nyugdíjazása, halála

Thaly Kálmán a Bercsényi családról írt munkája I. kötetének előszavában azt írja, hogy Ung vármegye feliratot intézett a királyhoz, kérve abban, hogy adják vissza Bercsényinek — ennek a kiváló magyar huszártisztnek — birtokainak legalább egy részét. A kérvény kedvező elintézéséről nincs tudomásunk. Azt sem tudjuk, hogy Thaly honnan kapta ezt az adatot.

Bercsényi László alezredes katonai szolgálatának utolsó éveit, 1823-tól 1831-ig Zemplén megyében élte le.

Hogy Bercsényi László milyen községekben volt huszárosztályával elhelyezve, azt nem sikerült megállapítanom. Homonnán — ahol valamikor őseinek birtokai is feküdtek — látták őt. A hosszas háborúk utáni békeszolgálat valószínűleg nem nagyon érdekelhette. Tudjuk, hogy a napóleoni háborúk lezajlása után a volt monarchia hadserege nehéz körülmények között tengette életét. Nagy pénzhiány az állampénztárban, a sok háborúban kifáradt emberek közönyössége, s a mindennapi élet gondjai súlyosan nehezédtek az akkori kor katonaságára. Egészségi állapota is rohamosan romlott. A sok háborús év, a lóháton való ide-oda vonulgatás tönkretette szervezetét. Ezt olvassuk ki az 1830-ban róla készült minősítvényi táblázatból.¹⁸

A minősítvényi táblázat rovatait magyar fordításban teljes részletes szövegében ismertetem. Bercsényi László gróf huszáralezredesről szól 1830-ból. Neve mellett áll: császári és királyi kamarás. Született 1782-ben Párizsban. Nőtlen. Azután felsorolja a táblázat a 9., 7. és 10. huszárezredekben eltöltött szolgálati idejét külön-külön részletezve, megállapítja, hogy összesen 31 év 8 hónap és 14 nap szolgálati ideje van. Test-

¹⁷ 10. huszárezred id. története 295. o.

¹⁸ Mindezt a minősítvényi táblázatot, mind pedig a később tárgyalandó nyugdíjazási okmányt a H. M. Hadtörténelmi Intézet parancsnokságának szíveségéből sikerült hiteles másolatban megkapnom a bécsi Kriegsarchivból. A minősítvényi táblázat „Conduite—Beschreibung” 1830-ik évről szól és a Hofkriegsrat 1830. évi 125-ik számú úgydarabjában található. A másik „Pensionsprotokoll” ugyancsak a Hofkriegsrat iratai között Pensionsprotokoll I. Band 19, Seite 183, alatt van.

alkatáról és egészségi állapotáról a következőket mondja: Erős testalkatú, bár gyakran szenved aranyér-bántalmakban, amely őt időnként szolgálatra alkalmatlanná teszi. De azért az összpontosítási gyakorlatokon részt vesz.

Ismeretei és tudományos műveltsége: németül és franciául jól, magyarul elég jól ír és beszél. Ismeri a történelmet és a földrajzot és szereti a szépirodalmat.¹⁹

Erkölcsi tulajdonságai és jelleme: élénk, kissé büszke jellem. Erkölcsi hibái nincsenek.

Magatartása általában és alantosaival szemben: a társaságban tisztességtudóan és udvariasan viselkedik, alárendeltjei iránt elnéző. De mégsem tudja a tisztikarának vonzalmát és szeretetét megszerezni.

Szolgálati magatartása: Szolgálatban ügyes, megbízható és szorgalmas. A zártrendű gyakorlatokat és a harcászati alapelveket jól ismeri. Ellenség előtt igen tevékenynek mutatkozott, osztályát ügyesen vezeti és mozgatja. A szolgálat ágazatait ismeri, de az ezidei összpontosítás alkalmával, amikor elvezényelt ezredparancsnokát helyettesítette, azt tapasztaltam, hogy az ezredet nem mindig megfelelő buzgalommal, alaposan és szükséges szorgalommal vezényelte. Jó lovas, lóismeretei közepesek, az előírt számú lovai megvannak.

Ítéloképessége katonai dolgokban: szakmájában helyes ítélőképessége van.

Magatartása ellenség előtt és hadjáratainak felsorolása: ellenség előtt tevékeny, bátor fellépésű. 1814 február 8-án a Cavalleapollo melletti ütközet után kiváló magatartásáért őrnaggyá lépett elő. Végigharcolta az 1799, 1800, 1801, 1805, 1809, 1813, 1814 és 1815. évi hadjáratokat, sohasem sebesült meg.

Magasabb szolgálatra való alkalmassága: szép tehetségeinél fogva alkalmas. Aláírás Gorikowski tbk. Eperjes, 1830 október 18-án.

Láttamozások: Láttam azzal a megjegyzéssel, hogy udvariassága példás, de nem mindig tanúsítja ugyanazt a szolgálati buzgóságot.

Aláírás: Ferdinánd főherceg, lovassági tábornok. Kassa 1830 okt. 25.

Teljesen egyetértek. Aláírás: Máriássy altábornagy.²⁰

Ez a minősítés 1830 októberében készült. Bercsényi alezredes egészségi állapota azután úgy látszik rohamosan hanyatlott, mert már a kö-

¹⁹ Feltűnhetik ebben és a még majd ismertetendő nyugdíjazási pátensében is, hogy magyarul nem tudott tökéletesen. Ennek magyarázata az lehetett, hogy francia környezetben született, azután a bécsi Theresiánumban nevelődött, majd a huszárezredek feudális tisztikarában valószínűleg németül vagy franciául beszélt. Amit magyarul tudott, azt bizonyára a huszáraitól tanulta meg.

²⁰ A távol lévő ezredparancsnok helyett a minősítést Gorikowski tábornok, dandárparancsnok szrekesztette. Máriássy altábornagy hadosztályparancsnok, Ferdinánd főherceg lovassági tábornok hadtestparancsnok volt, a Felvidéken elhelyezett csapatok vezénylő tábornoka.

vetkező évben, 1831-ben általános testi törődöttsége és lovasszolgálatra való alkalmatlansága miatt nyugállományba helyezték.

Az itt ismertetett minősítési táblázatból elég tiszta képet kapunk Bercsényi Lászlóról a katonáról és az emberről. Mint katona, az ellenség előtt bátor, tevékeny. A szabályzatokat jól ismeri, szolgálatában ügyes, azonban nem mindig egyformán buzgó. Alárendeltjeivel jól bánik, tehát azok bizonyára ragaszkodtak hozzá. Művelt, tanulni vágyó ember, de úgy látszik, nehezen melegszik fel, bár társaságban udvarias. Talán a magányt kedvelő, zárkózott természetű ember lehetett, ezért tisztársai nem nagyon szerették.

Bercsényi nyugdíjazásával kapcsolatban helyesbíteniünk kell Thaly Kálmánnak egy megállapítását. Azt mondja, hogy Bercsényi maga kérte nyugdíjazását, mert nem akart a lengyel szabadsághősök ellen harcolni, amikor ezredét 1831 május 1-én a lengyel szabadságharc leverésére Galiciába rendelték.²¹

Nem áll módomban megállapítani, hogy Thaly honnan szerezte ezt az adatot, mert értesülésének forrását nem jelölte meg. De semmiképpen sem tartom azt valószínűnek. Ha abban az időben egy magasrangú törzstiszt, mint Bercsényi, aki 51 éves korában ezredesi kinevezése előtt állott, egy szolgálati parancs teljesítése alól kivonja magát, azaz nem hajlandó ezredével új rendeltetési helyére vonulni, hanem nyugdíjazását kéri, ezt a kérését semmi körülmények közt sem teljesítik, hanem egészen biztosan hadbírói eljárás alá került volna. Ennek vége pedig nem az lett volna, hogy egyszerűen „saját kérelmére” nyugdíjazzák, hanem az, amit az akkori osztrák hadsereg terminológiájában — különösen mikor ilyen politikai ízü dologról van szó — úgy fejeztek ki, hogy őt fegyelmezetlen magatartása miatt: „... infam cassiert...”, azaz szégyenletesen való elbocsátással törölték volna a tisztikar névsorából. És ennek a Hofkriegsrat iratai közt feltétlenül nyoma lenne, pedig ilyen irat ott nem található. Mint az alább részletesen ismertetendő nyugdíjazási rendeletből látni fogjuk, Bercsényi testi állapota olyan nagymérvű törődöttséget mutat, s olyan súlyos bajai voltak, hogy nem lett volna képes lóra ülni, s az előrelátható fáradalmakat elviselni. Az ezredtörténet is azt mondja, hogy Bercsényi május elején súlyosan megbetegedett (schwer erkrankt). Ez volt tehát nyugdíjazásának érthető oka.²²

Ezért volt tehát kénytelen itthon maradni, amikor az ezred május 1-én megkapta a parancsot a galíciai Tarnow városába való elvonulásra. Vagyis Bercsényi betegsége időben egybeesett az ezred elvonulási parancsával, tehát ő éppen súlyos betegsége miatt annak nem is tehető voltna eleget.

²¹ A Bercsényi családról szóló id. m. I. k. nemzedékrendi táblázatán. Tőle átvette Forster is I. 29. o. és II. 212.

²² 10. h. e. tört. 301. old.

Lehetséges, hogy ez őt nagyon bántotta, s talán baráti körben maga terjesztette azt a hírt, hogy nyugdíjba ment, nehogy a lengyel szabadságharcosok ellen kelljen harcolnia. Talán ez a hír jutott valahogy más megvilágításban Thaly tudomására.

A Hofkriegsrat-pensionsprotokol rovataiból a következőket olvashatjuk: Székési gróf Bercsényi László császári királyi kamarás, alezredes, született Párizsban 1779-ben.²³

Nyugdíjazása napján az összes szolgálati idejét 1831. augusztus 11-en 32 évben, 7 hónapban és 1 napban állapították meg.

A nyugdíjazás oka: aranyér bántalmak, a látóképesség csökkenése, lovaglásnál erős fájdalmak alsó végtagjaiban, általános gyengeség. Ezért mint félig rokkant (Halbinvalid) 1831 szeptember 1-ével a szakadatlanul folytatott tényleges szolgálatából a rendfokozatának megfelelő nyugállományba helyezték. Nyugdíját, 1000,— Ft-ot, e naptól kezdve a kassai hadipénztár folyósítja.

Minősítése a nyugállományba helyezésekor: kifogástalan magatartású tiszt, ellenség előtt tevékeny és bátor. A fent is már felsorolt hadjárati évek után még hozzáfűzi azt, amit már a minősítési táblázatban is olvastunk, hogy németül, franciául jól, magyarul elég jól ír és beszél, a történelmet, földrajztól jól ismeri. Arra a kérdésre, hogy ezután milyen katonai szolgálatra lehetne őt alkalmazni, a felelet: „Halbinvalid”.

A Hofkriegsrat pontos ügyvezetésének köszönhető, hogy erre az eredeti okiratra 4 év múlva rávezették ezt a záradékot: Meghalt 1835. november 28-án Kassán.

Ebből a nyugdíjazást rendeletből valóban kítűnik, hogy egy huszár-törzstiszt, aki már nem képes lóra ülni és nagyfokú testi leromlásban szenved, katonai szolgálatra valóban alkalmatlan volt.

Bercsényi László nyugállományba helyezése után bizonyára megelégte a Zemplén megyei falvakban való kényelmetlen táborozást, kulturáltabb környezetbe vágyott, s ezért felköltözött Kassára. Forster Gyula — mint két idézett könyvből kítűnik — alapos kutatásokat végzett a kassai egyházi, városi és megyei levéltárakban és igyekezett Bercsényi halálának, temetésének és hagyatékának ügyeit alaposan felderíteni. Magam is ugyanezen a nyomon elindulva kiterjesztettem kutatásaimat Košicére, de csak ugyanazt az eredményt értem el, mint Forster. Egyelőre tehát csak azt ismételhetem röviden, amit Forster lelkiismeretes kutatásai során megállapított.²⁴

Bercsényi mint agglegény visszavonultan élt Kassán. Valószínűleg csak a származásának megfelelő társaságban forgott, s jó barátságot tartott a Péchy és Forgách grófi család tagjaival. Egy személyleírásunk

²³ Mind a két Hofkriegsrat-beli okmánynak Bercsényi születésére vonatkozó bejegyzései tévesek, mert ő sem 1779-ben, sem 1782-ben nem született, hanem 1781-ben.

²⁴ Forster II, 38., 214. old.

van róla. Trefort Agostonnak, a volt vallás- és közoktatásügyi miniszternek még volt alkalma őt személyesen látni Homonnán. Maga beszélt el Thalynak, hogy Bercsényi nagy tiszteletnek örvendett, s ő (Trefort) személyesen is többször látta őt és az utcán köszöntötte. Daliás megjelenésű, méltóságteljes fellépésű, „férfias szépségű” embernek mondja. Mivel Trefort 1818-ban született, a 30-as években még valóban láthatta Bercsényit.

Halála 1835 november 28-án következett be. A római katolikus városi plébánia anyakönyvében a halál oka, azaz halálos betegsége nincs felmerítve. Csak az, hogy nőtlen, nyugállományú alezredes és hogy a Szent János temetőben temették el.

Az akkori Felső-Magyarországon elhalt tisztek végrendelete, hagyatéki iratai egy vegyes bizottság elé kerültek. (Judicium delegatum mixtum.) Ez az érdekes levéltári anyag a két világháború közti évek valamelyikében a fővárosi levéltárból a Hadilevéltár birtokába került. Mivel azonban Bercsényi grófi rangot viselt, hagyatéki ügyét a Helytartóságnál Budán tárgyalták. Forsternek sikerült a végrendelet egy másolatát a volt Helytartósági Levéltárban megtalálni.²⁵

A német nyelvű végrendelet 1835 augusztus 25-én, tehát 3 hónappal halála előtt kelt. Általános örökösévé házvezetőnőjét, Barvulszki Éva Mária jelöli ki, s neki hagyta minden készpénzt, összes ingóságait, lakásberendezését, sőt még a Franciaországból neki járó pénzösszegeket is azzal a kikötéssel, hogy temetéséről gondoskodják. A végrendelethez mellékelte iratokból kitűnik, hogy franciaországi tőkéje után 40 750 frank követelése van. Utasítja az örököst, hogy ezt az okiratot csak akkor küldje vissza nővéreinek, gróf Henezelné, született Bercsényi Klementina grófnőnek, ha ezt a pénzt már megkapta és a végrendeletben feltüntetett hagyományokat a megnevezetteknek kifizette. A kassai kórháznak 500, kezelőorvosának, Vojnarovich doktornak 1000, a végrendelet végrehajtójának, Fedák János Kassa város bírájának 500 francia frankot hagyományozott. A Kassa városi levéltárban megállapította Forster, hogy minde megtörtént, s az ügy simán lebonylódott. Barvulszki Éva Mária később Ajcsinger József városi számvevőhöz ment nőül.

A hagyatékban volt még egy értékes darabja, amelyről Bercsényi külön rendelkezett. Ez az úgynevezett Rákóczi-kard.²⁶

A kard pengéjén a markolat alatt a következő bevésőt írás olvasható

Utolsó Rákóczi Bercsényinek 1720-ban,

Utolsó Bercsényi Forgáchnak 1835-ben.

Ez a szöveg, mint azt Forster is helyesen következteti, nem egészen érthető, mert hiszen 1720-ban Rákóczinak még mind a két fia, József

²⁵ Részletes tartalmát ismerteti Forster II. 38. old.

²⁶ Forster II. 35., 36. és 37. old. Ott közli a kard fényképmásolatát is. 1931. 22–25. old.

és György élt, tehát ő akkor még nem volt az utolsó Rákóczi. És ha mégis ő ajándékozta ezt a kardot egy Bercsényinek, akkor az bizonyára nem az öreg Bercsényi Miklós volt, hanem fia, László, a későbbi francia marsall, aki mint tudjuk, 1720-ban Konstantinápolyban és Rodostóban járt magyar huszárók toborzása céljából egy francia magyar huszárezred számára. Valószínű tehát, hogy ezt a kardot az id. Bercsényi László marsalltól fia, Ferenc örökölte, ő pedig tovább adta fiának Lászlónak, a Kassán 1835-ben elhalt huszárezredesnek. A kard, Bártfai Szabó László Forgách családról írt könyvének 552. és következő oldalain leírt fejtegetése szerint végül Forgách Sándorhoz jutott, amint ezt ő maga Bártfai Szabó Lászlóval közölte. Forgách Sándorhoz pedig úgy kerülhetett a kard, hogy Bercsényi végrendeletének egyik aláíró tanúja gróf Forgách Zsigmond volt. A kardot Bercsényi László halála után bizonyára ő vette át, tőle örökölte azután fia, végül unokája, az említett Sándor.

Kassa városában Bercsényi László elhalálózása idejében két temető volt. Egyik a felsővárosban, a másik az alsóvárosban. Utóbbi volt a Szent János temető. Bercsényi lakása tehát valószínűleg Kassa déli felében lehetett. A Szent János temető már régen nincs meg, de pontos helyét meg tudjuk állapítani egy Košicén 1931-ben kiadott munkából.²⁷

Kassa déli kijáratánál Bárca felé volt a Pesti úton az ún. alsó külvárosban egy régi, Nepomuki Szent János tiszteletére épített kápolna. 1770-ben a kápolna körüli területet kőfállal kerítették körül és temetőnek rendezték be. Nevét a kápolna után kapta. Ez a temető az 1848–49-i szabadságharcban is szerepet játszott, amikor Mészáros Lázár hadteste Kassát délről ostromolta, Schlick császári tábornok ágyúi a temetőben voltak elhelyezve és annak kőfalán keresztül ütött réseken át lőttek ki. A lőrések egészen a kőfal lebontásáig, azaz a temető megszűnéséig láthatók voltak. A temetőt 1852-ig használták. Azután oda már senkit sem temettek és a városi tanács 1881-ben átadta ezt a katonai kincstárnak. A kőfalat lebontották, az értékesebb síremlékeket más temetőbe átvitték és erre a területre egy katonai szertárat építettek. A barokk Nepomuki Szent János kápolna ma is ott áll a katonai szertár udvarán.

Hogy mi történt azokkal a sírokkal, amelyekről leszámazóik nem gondoskodtak, Wick Béla könyve nem nyújt felvilágosítást. De közli a megmaradt értékesebb síremlékek feliratait. Ezek között Bercsényi László neve nem szerepel. Nagyon valószínű tehát, hogy amíg örököse, Barvulszki Eva Mária élt, talán gondozta a sírt, de azután nem volt már senki, aki ezt a kegyeletes kötelességet tovább is teljesítette volna. Valószínűleg nem is állított neki valami művészi értékű nagyobb síremléket, mert ilyenről Wick Béla könyve nem tesz említést. Így tehát

²⁷ Dr. Wick Béla: Kassa régi temetői, templomi kriptái és síremlékei. Kosice

Bercsényi László földi maradványai ma vagy ott, a katonai szertár valamelyik épületének falai alatt porladtak el, vagy pedig egy általános exhumálásnál ismeretlen helyre, jeltelenül közös sírba kerültek.

*

A legutolsó Bercsényinek, Bercsényi László huszáralezredesnek itt röviden, nagy vonásokban vázolt életrajzából kitűnik, hogy ő nem volt sem híres dédapjához, Bercsényi Miklós fejedelmi helytartóhoz és kuruc főgenerálhoz — sem nagyapjához, Bercsényi Lászlóhoz, Franciaország marsalljához mérhető, nagyszabású kimagasló egyéniség. Derék, bátor, katona volt, aki 8 hadjáratban helyét vitézül megállta, sőt egyik haditettéért soron kívül őrnaggyá is lépett elő. Francia fogságában pedig nyíltan hangoztatta, hogy magyar huszártiszt, nem fogadta el a neki nyújtott kedvezést, hanem hazatért.

Bercsényi László úgy látszik nem a toll, hanem a kard embere volt. Egyetlen sor írását sem ismerjük. Leveleinek sehol sem találtam nyomát, bár kerestem azokat az Országos Levéltárban, a Péchy és Forgách családi iratok között, a Missiles gyűjteményben és az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárának Missiles és Analecta gyűjteményeiben is — de eredménytelenül.

Zárkózott, magábafordult, büszke egyéniség lehetett, akit, mint minősítési táblázatában olvassuk, tisztjei talán éppen ezért nem kedveltek. Illik reá Madách Imrének egy bölcs mondása (Az Ember Tragédiájában)

„A kor folyam, mely visz és elmerít, —
Úszója — nem vezére az egén.”

A legutolsó Bercsényi korának valóban nem vezére — hanem csak úszója volt. Jeltelen, ma már ismeretlen sírja felett átrohant és őt elmerítette a kornak — emberek, családok sorsa felett — részvétlen közönnyel tovahömpölygő folyama.